

УДК 81'24

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ БАГАТОМОВНОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СЛОВНИКА ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ КОЛОКАЦІЙ НАТО, СОТ ТА ООН

Дем'янчук Ю.І., к. е. н.,
викладач кафедри технічного перекладу
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

У статті здійснюється розробка багатомовного словника-тезауруса термінологічних колокацій НАТО, СОТ та ООН, а також їх систематизація за алфавітом та ключовими словами-колокатами. Словник створюється на основі найбільш вживаних ідіоматичних сталих виразів із офіційних документів міжнародно-правових організацій.

Ключові слова: НАТО, СОТ, ООН, колокація, слово-колокат, електронний словник, міжнародно-правові документи, паралельний корпус, НКРМ.

В статье осуществляется разработка многоязычного словаря-тезауруса терминологических коллокаций НАТО, ВТО и ООН, а также их систематизация по алфавиту и ключевым словам-колокатам. Словарь создается на основе наиболее употребляемых идиоматических устойчивых выражений из официальных документов международно-правовых организаций. К английским коллокациям подается русский и украинский переводы, которые можно применять как особое специализированное приложение к параллельному корпусу НКРЯ (Национальному корпусу русского языка). Благодаря коллокационной системности, можно основательно исследовать лексику военной международной сферы.

Ключевые слова: НАТО, ВТО, ООН, коллокация, слово-коллокат, электронный словарь, международно-правовые документы, параллельный корпус, НКРЯ.

Demianchuk Y.I. LEXICOGRAPHICAL DEVELOPMENT FEATURES OF MULTILINGUAL SPECIALIZED VOCABULARY OF TERMINOLOGICAL COLLOCATIONS OF NATO, WTO AND THE UN

This article is under development of multilingual thesaurus terminological collocations NATO, WTO and the UN, as well as their classification in alphabetical and keywords-kolokats. The dictionary is created based on the most frequently used idiomatic constant expressions from official documents of international legal organizations. Unfortunately, the tool for the military descriptive dictionaries special vocabulary is not enough, they are very general and are poorly covered practical issues of designing and compiling dictionaries. The limited nature of these benefits the authors recognize by themselves. There is not yet a special guidance on the compilation of translation dictionaries of special vocabulary. Therefore, it is important to start developing collocations vocabulary of NATO military terms. The author made a conceptual clarification and addition and terminological apparatus necessary for the design of translation dictionaries of military special vocabulary; identified, classified and described factors influencing the choice of the characteristics of a translation dictionary of military special vocabulary and the process of working on it; developed general guidelines for the implementation of translation dictionaries special vocabulary. English collocation submitted to Ukrainian translation, which can be used as a special custom application to specialized parallel corpus RNC (Russian National Corpus).

Key words: NATO, WTO, UN, collocation, word-kolokat, electronic dictionary, international legal instruments, a parallel corpus, RNC.

Постановка проблеми. Розробка спеціалізованих словників-тезаурусів вимагає особливого корпусно-лінгвістичного підходу та лінгво-граматичних знань. Насамперед це стосується створення колокаційних словників із військовою термінологією НАТО, ООН, СОТ. Головними властивостями оформлення автоматизованих тезаурусів із військовою, економічною, юридично-правовою та екологічною спеціалізованою термінологією є: інвентаризація; уточнення й поповнення термінологічного апарату; виявлення, класифікація факторів, що впливають на вибір характеристик словника спеціальної лексики й на процес його створення. При складанні словників спеціальної лексики важливо враховувати рівень

знань користувачів (наприклад, юристів-міжнародників, представників військової сфери), їхню загальну мовну підготовку, володіння лексикографічною компетенцією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність дослідження полягає в можливості узгодження спеціалізованого електронного словника з перекладацькою структурою Національного корпусу російської мови. У таких галузевих тезаурусах мають відобразитися частоти вживання граматичних категорій різних частин мови, частотні розподіли граматичних форм у парадигмі словозміни й найбільш частотні колокації слова. Розроблений словник надасть можливість отримувати частотні списки для текстів різних

функціональних стилів і жанрів, а також простежити за зміною вживання військових граматичних одиниць і словосполучень у процесі паралельного двомовного чи багатомовного перекладу. Проблемою створення термінологічних та частотних словників займалися Алексеев П.М. [1], Балабан М.А., Дорохіна Л.В., Мазіна І.В., Салій А.Д. [2], Баланаєва О.В., Борисов В.В. [3; 4], Влawaцька М.В. [5], Герд А.С. [6], Марчук Ю.Н. [7] та інші. Натомість колокаційний словник військової термінології НАТО, ООН, СОТ – це перша авторська розробка важливого галузевого додатка до НКРМ [11].

Постановка завдання. Мета статті – подати приклад розробки англо-російсько-українського словника спеціалізованих термінологічних колокацій НАТО, ООН, СОТ. Здійснений переклад запропонувати як додаток до НКРМ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідіоматична колокація в двомовному словнику виступає як одиниця мови, яку можна вважати альтернативою звичайній лексемі (синонімічній або антонімічній), тим самим розширюючи словник. Колокація в активному словнику вміщує низку загальних функцій, що відображають системні семантичні й стилістичні протиставлення словникової одиниці і є одним із засобів лексикографічного опису значення слова.

У ролі найближчого контексту слова колокація виконує такі функції: встановлює загальне число значень слова, закріплених за ним у конкретний період; установлює парадигматичні відносини між елементами семантичної структури слова; розмежовує синонімію; надає нові відтінки значень у семантичній структурі слова; ілюструє порівняльний потенціал слова з іншими спеціалізованими лексемами. У мікроструктурі словника колокація відіграє важливу роль.

Запропонований приклад словника колокацій термінів НАТО, ООН та СОТ поділяється на три рівні:

1) слово-колокат як основа для виведення колокацій та ідіоматичних спеціалізованих сполучень;

2) російськомовний переклад;

3) україномовний переклад (таблиця 1) [8; 9; 10].

Інтерпретація сполучуваності слів у словнику представлена за допомогою:

– лексичних рядів, які поєднуються в сталий вираз;

– пропозицій;

– словосполучень і пропозицій;

– формульних записів;

– блоків слів;

– тематичних груп із порівнянням ідіом;

– лексичних функцій.

Останній спосіб є головним та універсальним для всіх мов і сприяє розподілу лексики за певними смисловими ознаками, одночасно демонструючи основні типи ідіоматичної сполучуваності.

Словник-тезаурус уміщуватиме понад 500 ключових слів та термінологічних ідіом у сфері навколишнього середовища, економіки, торгівлі, захисту безпеки, юридично-правових основ, мілітаризації. Він призначений для широкого кола фахівців: науковців, бізнесменів, банкірів, консультантів із проблем управління, міжнародних діячів, військових, які цікавляться міжнародним правом. Мета словника – допомогти його користувачам у перекладі та з'ясуванні змісту колокацій, які використовуються в сучасних західних і міжнародних англomовних документах із питань економіки, довкілля, торгівлі та військової справи.

Словниковий склад був сформований на основі документальних матеріалів ООН, СОТ, НАТО (Міжнародної організації системи ООН, Генеральної асамблеї ООН, Програми ООН із навколишнього середовища, ЮНЕСКО та Європейської економічної комісії ООН), Організації економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР), Світового банку, Міжнародного союзу охорони природи й природних ресурсів (МСОП), документів із міжнародної торгівлі СОТ та програм із військової підготовки НАТО. Деякі термінологічні сполучення є новими, з несталим перекладом на російську та українську. Іноді вони перекладаються неоднаково навіть в офіційних текстах міжнародних конвенцій. Наприклад, у розробленому словнику наведено кілька варіантів перекладу понять “precautionary principle”, “economic”, “export” тощо. У деяких випадках була зроблена спроба відтворити в перекладі сутність термінологічного сполучення, що була б утрачена при буквальному перекладі. Наприклад, важким є переклад понять “contingent (contingency) value” або “off-setting”. Важко перекладається на російську та українську мови слово-колокат “environment”, яке походить прикметника “environmental”. Тому перекладаємо цей термін як «екологічний, природоохоронний», а похідну ідіому “environmental action plan” – як «план дій у сфері навколишнього середовища».

Економічна лексика в словнику поділяється на однозначну та багатозначну. Однозначні терміни мають один еквівалент у мові перекладу, а багатозначні мають кілька еквівалентів при перекладі. Наприклад, термін “account” має кілька варіантів перекладу [8; 9; 10]: 1) рахунок; запис на рахунок; 2) звіт (фінансовий); 3) період, коли біржові угоди укладаються із закриттям позиції в розрахунковий день; 4) запис брокера про угоди, укладені за дорученням клієнта; 5) звітність; 6) бухгалтерські рахунки; 7) ділові книги.

Такі багатозначні терміни стають основою для виведення спеціалізованих колокацій у Національних корпусах (зокрема, в НКРМ). Тому варто розглянути приклад з офіційного документа СОТ, у якому міститься вузькоспеціалізована стаття.

Словник має такі лексикографічні аспекти:

– загальні терміни, які використовуються в літературі, практиці й під час міжнародних переговорів (спрощення процедур торгівлі, ведення військових операцій, комплексне

управління кордоном, елементи даних, ланцюжок торгівельних поставок, національні органи зі спрощення процедур торгівлі та безпеки);

– назви формулярів, що використовуються в міжнародній торгівлі, екологічній та військовій безпеці, транспорті, спрощення та удосконалення яких є основною метою спрощення процедур торгівлі, пересування; терміни, що належать до галузі торгівлі, митниці, експедирування вантажів і процедури транспортування;

– терміни, які використовуються в переговорах СОТ, НАТО, ООН із питань спрощення процедур торгівлі, військових навчань, екологічного захисту тощо;

– міжнародні правові інструменти, що забезпечують заходи зі спрощення процедур торгівлі, безпеки;

- миротворча діяльність;
- боротьба з тероризмом;
- військові реформи;
- спеціальні операції;

Таблиця 1

Приклад розробки англо-російсько-українського словника спеціалізованих колокацій ООН, НАТО, СОТ [8; 9; 10]

Англомовні колокації, утворені від ключового слова	Російськомовний переклад	Україномовний переклад
access	1. доступ; 2. допуск (наприклад, к секретной информации)	1. доступ; 2. Допуск *(наприклад, до секретної інформації)
access commitments	обязательства по доступу (на рынки)	зобов'язання щодо доступу (на ринки)
access point	контрольно-пропускной пункт, пункт пропуска (пункт въезда-выезда в запретной зоне)	контрольно-пропускний пункт, пункт пропуску (пункт в'їзду-виїзду в забороненій зоні)
access routes	подъездные пути	під'їзні шляхи
accession negotiations	переговоры по присоединению	переговори щодо приєднання
accession to the WTO	присоединение к ВТО	приєднання до СОТ
export	экспорт (экологический, торговый)	експорт (екологічний, торговий)
export credit	экспортный кредит. Разновидность механизмов финансирования экологической деятельности (financing mechanisms), являющаяся способом финансирования финансовым донором	експортний кредит. Різновид механізмів фінансування екологічної діяльності (financing mechanisms), є способом фінансування фінансовим донором
Export/Import Prohibitions	запреты экспорта / импорта	заборони експорту / імпорту
Export Oriented Commercial Policy	экспортноориентированная торговая политика	експортно орієнтована торгова політика
Export Restriction	экспортные ограничения (правила ВТО запрещают применять в отношении экспорта любые виды ограничений, кроме «пошлин, налогов и других сборов»)	експортні обмеження (правила СОТ забороняють застосовувати щодо експорту будь-які види обмежень, крім «мит, податків та інших зборів»)
Export subsidies on Agriculture Products	экспортные субсидии, разрешенные в отношении сельскохозяйственных товаров	експортні субсидії, дозволені для сільськогосподарських товарів
Export tariff / Duty	экспортная пошлина. Налог, взимаемый с товаров, когда они покидают национальную таможенную территорию	експортне мито. Податок, що стягується з товарів, коли вони залишають національну митну територію

- морська термінологія;
- економічні аспекти оборони;
- військова медицина;
- ядерна термінологія;
- ініціатива про співпрацю з використання повітряного простору;
- планування на випадок надзвичайної та протиракетної оборони;
- назви комітетів і адміністративних структур НАТО, ООН та СОТ.

Цей глосарій розрахований на російськомовного та україномовного користувача.

При перекладі термінів щодо спрощення процедур торгівлі дуже важливо враховувати точність перекладу найменування конкретного документа (формуляра) або учасника торгових операцій. Тому переклад ураховує специфічну роль конкретного формуляра або учасника бізнес-процесу. Словник містить терміни, пов'язані з митними тарифами й процедурами; сформульована ідея, що об'єктом спрощення процедур торгівлі є усунення певних нетарифних бар'єрів торгівлі, які перешкоджають швидкому переміщенню товарів через кордон.

Особливістю розробки колокаційного словника є його диференціальна структура, що дає змогу з ключового слова-колоката виділити ідіоматичний сталий вираз. Таким чином, з головного колоката утворюється стала ідіома. Наприклад, з ключового терміна “appeal” (скарга) утворюється “appeal procedure” – процедура оскарження; апеляційна процедура; процедура подання та розгляду апеляції; провадження в апеляції. Із колоката “capital” (капітал) виводимо колокації “capital market liberalization” – лібералізація ринку капіталу, або створення сприятливих умов для мобільності капіталу, наприклад, установлення меж процентних ставок, квот тощо; “capital stock” – запаси капіталу, капітальний фонд, основні фонди (для економічної діяльності); “capital wealth” – запаси основного капіталу, фізичні активи, наприклад, дороги, заводи, промислові виробни, інтелектуальні можливості (синонім – human-made capital); “capital-resource elasticity” – еластичність заміни капіталу природним ресурсом, міра ступеня заміни при виробництві між фізичним або техногенним капіталом і природними ресурсами.

Загальноекономічні терміни: economic (економічний); economic mobilization (економічна мобілізація); economic options (економічні варіанти, наприклад, санкції); economic reconstruction (відновлення економіки); economic sanctions (економічні санкції);

economic security (економічна безпека); economic shipping (економічні морські перевезення); economy of scale (економія на масштабах, економія за рахунок зростання масштабу виробництва). Crisis (кризовий); crisis intensity (інтенсивність кризи); crisis life cycle (цикл розвитку кризи); crisis management CM (урегулювання кризових ситуацій). Від ключового терміна “export” (експорт) утворюються: Export / Import Prohibitions – заборони експорту / імпорту (у рамках СОТ заборони експорту й імпорту товарів регулюються ст. XI, XX, XXI Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 р. (далі – ГАТТ), а послуг – ст. XIV); Export Oriented Commercial Policy – експортно орієнтована торгова політика; Export Restriction – експортні обмеження (правила СОТ забороняють застосовувати щодо експорту будь-які види обмежень, крім «мит, податків та інших зборів» (ст. XI.1, ГАТТ)); Export subsidies (XS) – експортні субсидії (фінансове сприяння з боку уряду вітчизняним виробникам й експортерам); Export subsidies on Agriculture Products – експортні субсидії, дозволені для сільськогосподарських товарів; Export subsidies on Industrial Products – експортні субсидії для промислових товарів.

Варто також наголосити, що окремі ідіоматичні терміни переплітаються за тематикою й спеціалізацією зі сферою економіки, торгівлі, бізнесу, медицини, біології тощо. Зокрема, такий фактор дає змогу порівнювати військові ідіоми НАТО з іншими міжнародними документами (наприклад, економічними термінами Світової організації торгівлі). У процесі розробки інтерпретація та порівняння термінів у комбінаторному колокаційному словнику вміщуватиме такі словникові зони (СЗ):

- термін англійською мовою і його граматична характеристика;
- тлумачення терміна українською мовою;
- перекладний український еквівалент із позначенням наголосу;
- дефініція англійською мовою;
- опис сполучуваності слова за допомогою нормативних прикладів;
- синтаксичні прийменникові моделі (обов'язкова й факультативна сполучуваність, підкріплена прикладами);
- за можливості, синонімічний ряд.

Висновки з проведеного дослідження. Запропонований приклад розробки словника можна вважати важливим системним колокаційним додатком до НКРМ. Завдяки колокаційній системності можна ґрунтовно дослідити

дити лексику військової міжнародної сфери, поєднати понятійну системність з іншими критеріями, наприклад, частотними змінами термінологічних сталих виразів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеев П.М. Частотные словари : [учеб. пособие] / П.М. Алексеев. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2001.– 156 с.
2. Балабан М.А. Проблемы развития и функционирования отраслевого многоязычного автоматического словаря / М.А. Балабан, Л.В. Дорохина, И.В. Мазина, А.Д. Салий // Вычислительная лингвистика. Теоретические аспекты. Вопросы автоматизации лексикографических работ. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – С. 132–151.
3. Баланаева О.В. Проблема отбора лексических единиц для юридических словарей / О.В. Баланаева // Вестник международного славянского университета. – Харьков, 1999. – Т. 2. – № 4. – С. 66–68.
4. Борисов В.В. Аббревиация и акронимия. Военные и научно-технические сокращения в иностранных языках / В.В. Борисов. – М. : Воениздат, 1972. – 320 с.
5. Влавацкая М.В. Компьютерный словарь как средство обучения синтагматическим связям слов / М.В. Влавацкая // Материалы межвузовской научно-методической конференции «Иностранные языки в высшей школе: реальность и перспективы». – Новосибирск : изд-во НГАВТ, 2005. – С. 11–14.
6. Герд А.С. Структура документа и словник терминологического словаря / А.С. Герд // Лексикология. Терминоведение. Стилистика: Сб. научн. тр. – М.; Рязань : [Б. и.], 2003. – С. 71–73.
7. Марчук Ю.Н. Многоязычная лексикография и автоматическая обработка текстов / Ю.Н. Марчук // Лексикология. Терминоведение. Стилистика: Сб. науч. тр. – М.; Рязань : [Б. и.], 2003. – С. 126–131.
8. Офіційний сайт архівних документів НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nato.int/cps/ru/natohq/official_texts.htm.
9. Офіційний сайт архівних документів ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/index.html>.
10. Офіційний сайт документів СОТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.wto.org>.
11. Сайт Национального корпуса русского языка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ruscorpora.ru/corpora-biblio.html>.